

LÉLEKTANI ELMÉLETEK TÖRTÉNETI KIFEJLŐDÉSE A GÖRÖG PHILOSOPHIÁBAN.

*Orvostani psychologia.**

Bár mennyire egybe volt forrva kezdetben minden egyes, később egészen különálló tudományos disciplina a philosophiával: tagadhatatlan, hogy az orvostani kutatások már elejétől nem csekély önállósággal léptek fel a philosophia mellett. Egyes orvostani iskolák nem későbbi eredetűek a legrégebbi görög philo. iskoláknál.** S habár még részben nélkülözték a tudományos haladás és fejlődhetés eszközeit; s physiologiai és biologiai kutatásaikban általában csak úgy speculativ-elméleti módszer szerint construáltak elméleteiket, mint a phil. iskolák, mert az ő vizsgálódásaik főleg gyakorlati célokra voltak irányozva, az organismus tüneményeinek ilyen szempontból való vizsgálata csak természetes, hogy nem egy tekintetben más eredményekre vezette őket, mint a minőkre a tisztán elméleti philosophia jutott; s így tantételeik méltán tekinthetők kiegészítésüül a phil. psychologiai elméleteinek.

Az első, kinek kutatásairól már határozottabb adatokat birunk: Epicharmos, a hírneves vígjátéktíró (Helothales családjából Kosból), a híres fragmentumnak: *νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει τὰ ἅλλα κωφὰ καὶ τυφλὰ* szerzője. Nézetei a lélek eredetéről és rendeltetéséről pyth. jelleműek. A lélek a nap kisuғárázásából származik — úgymond — s tüzből áll, halál után

* T. szerző szívessége folytán közölhetünk fenti című nagyobb dolgozatából egyes részleteket; sajnáljuk, hogy (lapunk csekély terjedelme miatt) nem adhatjuk az egészet, mikor a most kiszakított részleteknek a többi elméletekkel való összefüggése nagyobb érdeket nyújtott volna azoknak. Sz

** L. Daremberg, Histoire des sciences médicales.

visszatér a napba, míg a test porrá leszen. Az észrevétel nem az érzéki organumok műve, hanem az ezen érzékek működéséhez hozzájárult szellemi functio eredménye, melynek főtehetsége az értelem vagy belátás. Mivel pedig a tapasztalás azt tanúsítja, hogy az állatoknál is fordulnak elő analog cselekvések, az u. n. ösztönszerű cselekvések: Epicharmos az értelmet nem tekinti az ember kizárólagos sajátosságának, hanem oly tulajdonságnak, melylyel minden élő lény bir — ellentétben hirneves kortársa — A l k m ä o n n a l, a k i a m i l y é l e s e n m e g k ü l ö n b ö z t e t t e a l e l k e t a t e s t t ö l, a g o n d o l k o d á s é s é r z é k i é s z r e v é t e l k ö z ö t t i s h a t á r o z o t t k ü l ö n b s é g e t v e t t f e l, s a g o n d o l k o d á s t a z e m b e r k i z á r ó l a g o s t e h e t s é g é n e k t e k i n t e t t e. A z o n é s z l e t e i b ől, m e l y e k r e b o n c o l á s o k f o l y t á n j u t o t t, a z t é r z e t e k k e l e t k e z é s é t i l l e t ő l e g a z o n e r e d m é n y t á l l a p í t o t t a m e g, h o g y a z é r z é k i o r g a n u m o k é s a z a g y v e l ő k ö z t c o n s t a t á l h a t ó o r g a n i c u s ö s s z e k ö t t e t é s a l a p j a a z é r z e t e k n e k. S e k ö z v e t í t é s t a z é r z e t e k m i n ős é g é r e v o n a t k o z ó k u t a t á s a i b a n k i m u t a t n i i s i p a r k o d o t t. A z i z l é s s z e r i n t e ú g y s z á r m a z i k, h o g y a n y e l v s z é t o l v a s z t j a a z a n y a g o k a t s a z í g y s z á r m a z o t t f i n o m é s l á g y r é s z e k e t t o v á b b t e r j e s z t i. A s z a g l á s ú g y k e l e t k e z i k, h o g y a s z a g o k a t a z a g y v e l ő h ő z v e z e t j ü k. A h a l l á s n á l a f ü l ü r e g e j á t s z s z a a f ő s z e r e p e t, a m e n n y i b e n m i n d e n ü r e s t é r h a n g z i k s í g y a f ü l i s, m i d ő n a m o z g ó l e v e g ő b e l e j u t, h a n g o t a d, m e l y a z t á n a h a l l - j á r a t o n (π ῶ ρ ο ς) k e r e s z t t ü l a z a g y v e l ő h ő z j u t. É s h a s o n l ó é r t e l m e z é s s e l t a l á l k o z u n k a h á t r a m a r a d t t ö r e d é k e k b e n a l á t á s t i l l e t ő l e g i s, m i n e m e g y é b m i n t a f é n y l ő é s á t l á t s z ó t á r g y a k v i s s z a t ü k r ö z é s e a s z e m b e n. A s z e m u g y a n i s v i z e t é s t ü z e t t a r t a l m a z. A v í z a t u l a j d o n k é p e n i k ö z v e t í t ő j e a l á t á s n a k, m í g a t ű z a z o n s u b j e c t i v f é n y t ű n e m é n y e k a l a p j a, m e l y e k k ű l s ő i n g e r e k f o l y t á n t á m a d n a k a s z e m b e n. A t á r g y a k a t e s z e r i n t c s a k a n n y i b a n, é s c s a k a z o n t á r g y a k a t l á t j u k, a m e l y e k s a m e n n y i b e n e g y é b t u l a j d o n s á g a i k o n k í v ű l, a f é n y e s s é g é s v i l á g o s s á g t u l a j d o n s á g a i v a l i s b i r n a k, m e r t c s a k a n n y i b a n s a z o n t u l a j d o n s á g o k a l a p j á n v e r őd n e k v i s s z a a s z e m á t l á t s z ó b ő r h á r t y á j á n. A s z e m é s a z a g y k ö z t i ö s s z e k ö t t e t é s t a z a g y h á r t y á t ó l a k é t s z e m h e z v e z e t ő é r r e v e z e t t e v i s s z a; m e r t e z á l t a l t e r j e d a z a g y v e l ő a s z e m i g, s k é p e z i o t t a n n a k k ű l ö n b ö z ő á t l á t s z ó h á r t y á í t, m e l y e k b e n a z t á n a f é n y l ő t e s t s a v i l á g o s s á g v i s s z a s u g á r z i k s e z e n v i s s z a s u g á r z á s á l t a l t ö r t é n i k a l á t á s.

Mindebből kitűnik, hogy Alkmäon az agyvelőt pusztán csak az érzetek tudatba juttatásának organuma azaz közvetítője gyanánt akarja tekinteni, s keletkezésöknél nem tekinti szükséges eszköznek, erre nézve magát az érzéki organumot teljesen elégségesnek tartván. E szerint, amint az érzékszerv és a tárgy közötti külső összeköttetés ki van mutatva, az érzet keletkezésének problémája is megoldatott, de az érzet minőségét nem az illető organum szüli, hanem az eredetileg megvan a tárgyban s mint ilyen — objectiv elem — jut a szervhez s innen az agyvelőhöz.

Egyéb psychologiai nézeteiből annyit tudunk: hogy a lélek lényegét az önmozgásban találta, s mivel e tulajdonsággal az égi testek is birnak, ezekkel a lelket egy-lényegűnek tekintette, s ugyanezen okból annak halhatatlanságát is tanította. A lélek székhelyeül az agyvelőt jelelte ki, s a tudást két forrásból származtatta: az érzéki és szrevételeből s az eszes belátásból. Az érzéki csalódásokat általában a hiányos érzeteket az agyvelő szabálytalan és természetellenes mozgásából s rázkodtatásából magyarázta. . tehát az abnormis szellemi állapotokat, az agyvelő abnormis állapotaira vezette vissza. Ha az agyvelő kelleténél melegebb vagy hidegebb, nedvesebb vagy szárazabb: sem a látás sem a hallás nem lehet szabályszerű, hanem majd ezt, majd meg amaszt látja és hallja, s a nyelv az így keletkezett érzeteket fejezi ki — a hippokratesi iskola ez elve Alkmäon elméletének kifolyása.* Az emberi természet véges-voltát, az emberi természet tökéletlenségeinek az örök és isteni csillagos ég tökéletességeivel való összehasonlítás eredményeként tüntette fel. A mozgás körfolyásának törvénye ugyanis az emberre mint lelkes-testi lényre nem lévén alkalmazható, az emberek életkoruk beteltével nem kezdenek újra előről az életet: el kell tehát enyészniök. A halál e szerint csak természetes kifolyása a sajátságos emberi természetnek . . . s nem egyéb mint örök alvás. Az alvást ugyanis a vérnek az egyes erekben való megtespedéséből magyarázza, a halál pedig ez állapot végzete. A nemzés problémáját az agy jelentőségéről kifejtett azon felfogása alap-

* L. Siebeck, Gesch. d. Psych. 91. 92.

ján értelmezi: hogy a mag az agy egy része. Hiányos, töredékes tételek, kétségkívül — mindamellert becses anyagul szolgáltak az orvostani psychologia megalkothatása szempontjából. Maga Alkmäon mindenestre a legjelentékenyebb bölcselő-orvosok egyike volt.

Amennyiben a hézagos adatokon eligazodhatni, kivüle még Hippo, Klidemus, Archelaus érdemelnek említést. Hippo, a mechanico-physical álláspontot fogadta el úgy a világ-tünemények, valamint a lelki jelenetek értelmezésénél is alapul. Az állati mag alkatára való tekintetből physical principium gyanánt a nedvességet, vagyis a vizet vette fel, az ebből származtatott tüzet pedig másodlagos elemül — s e két elv mechanikai egymásra hatásából vezette le az egyes dolgokat. Ez állásponton küzdött azon feltevés ellen is, hogy a lélek physiologiai alapja a vér. Az ő nézete szerint a lélek a magból származik, s a velő közvetítésével — a melyből ered — lép összeköttetésbe az agygyal. Klidemust illetőleg nagyon kevés s csakis töredékes adat áll a történelem rendelkezésére. Theophrastus (hist. plant., de sensu), Aristoteles (Meteor.) adatai. Ezekből tudjuk, hogy ő a növényeket és állatokat ugyanazon anyagból valóknak tekintette, azzal az egyedüli különbséggel, hogy amazok kevésbé tiszták és melegek. A melegebb növényekről talán azt hitte, hogy azok nyáron virágzanak, a hidegebbek télen stb. Psych. tekintetben legjellemzőbb tétele, hogy az érzék-érzeteket kizárólag az illető érzéki szervektől származtatta (*αἰσθάνεσθαι γὰρ φησι τοῖς ὀφθαλμοῖς μόνον*)* s a szellemet (*ψῦχ*) az érzés organumaitól élesen megkülönböztette. Archelausról már többet tudunk, bár az adatok szintén hiányosak. Mint Anaxagoras tanítványa általában mestere tan-tételeit fogadta el, egyes részletekben azonban eltért tőle. A szellemet pl. a testi dolgoktól határozottabban megkülönböztette mint Anaxagoras. Szerinte mindenben benn van az ész is, mert minden változás oka csak az észben rejlik. Míg továbbá Anaxagoras a szellemet vegyületlennek tartotta; Archelaus szerint az ész bele van keverve az agyba s a meglelkesített levegő a létesülés principiuma, kiváltképen minden élet forrása, mely tehát minden élő lényben egyformán megvan. Az élet első keletkezését

* Zeller i. m. I. 715.

a nap melegétől származtatta. Ez hozta létre a föld-iszaptól a különböző állatokat, melyek eleve egészen emez iszaptól táplálkoztak és csak rövid ideig éltek; lassan fejlődött ki a nemzés s az emberek csak fokozatosan emelkedtek az állatok fölé ügyességök és eszközeik által. Valjon bővebben és részletesebben fejtegette-e e kérdést, erre nézve már nincsenek adataink.

Az összes töredékes jegyzetek között, melyek a physiologok és orvosok psych. elméleteire vonatkoznak, még legösszefüggőbb értesítést nyújt a hippocratesi iratok között található értekezés a z é l e t r e n d r ől. E szerint a psycho-physikai organismus két alap-alkatrészből áll: a tűzből és vízből, melyek bár különböző működéssel bírnak, hatásaik eredményeire nézve egymást organice kiegészítik. A tűz már eredetileg meleg és száraz, a víz hideg és nedves, — de e tulajdonságok a kölcsönös egymáshatásban többé-kevésbé kiegyenlítik egymást. A tűz lényeges functiója a mozgásban áll, a vizé a dolgok táplálásában. De majd egyikök, majd másíkok jut túlsúlyra a dolgok különböző állapotai szerint; s e különböző viszony hozta létre a dolgok sokféle s egymástól eltérő formáit — az egész természetrendet: a létesülést, enyészetet, az átalakulások ezerféle nemét. E viszony alapján jön létre és értelmezendő az emberi lénynek kifejlődése és fennmaradása is testileg és lelkileg egyformán. Az emberi organismus nem egyéb, mint a tűz és víz bizonyos vegyületéből álló egész, melynek részei között a hasonló lényegű kisebb vegyületek — kisebb szervezetek — szakadatlan felvétele és kiválasztása alapján egy periodicus életprocessus áll fenn, mi által a benyomuló részek a megfelelő részeket vagy nagyobbítják vagy azoktól bizonyos elemeket elvonnak, de úgy, hogy e felvétel és kiválás teljesen arányban áll egymással. Egy ilyen r é s z o r g a n i s m u s az e m b e r i lélek is, egy szerves gyök, a tűz és víz ugyanolyan vegyületéből állván, a milyen épen megfelel a testnek; s már mint ilyen vegyület is jut a testbe, hol aztán a szerint, a mint alkotórészei a test részeivel való kölcsönhatásban nagyobbodnak vagy kisebbednek, az organismusra való hatása is változik, s maga is növekszik a testben a testtel együtt, csak hogy e növekvés minden egyes lélekre nézve egyedül csak a hozzá illő testben és testtel együtt történik. A generatio tüneményét akként magyarázta, hogy minden hím és női orga-

nismusban bizonyos csirák, melyek a táplálkozási processus folytán ugyszólván kinőttek és nagyobb helyet keresnek, — kiválasztatnak, miáltal úgy a hím, mint a női organismusban a mag-képződés jön létre. Hogy az ily módon származott magból aztán képződik-e egy új organismus vagy nem, — ez attól függ, hogy a nemzés alkalmával a hím és a női organismusból kiválasztott részek, a magzat-képződhetésre szükséges, meghatározott számviszonyok szerint alakultak-e vagy nem. Ahol az illetén kedvező feltételek megvannak, ott az embryo kifejlődik — és pedig a benne foglalt tűz hatása folytán, oly módon, hogy általa először is az anyai testben található táplálékot s a belélekezett levegő alkotórészeit szívja magába az embrió mindaddig, míg e felszívás a mindjobban növekedő felület-sűrűsödés folytán lehetetlenné nem válik, a midőn az organismusban levő tűz a felvett anyagok átalakítását kezdi meg, — miáltal a szilárd részek: csontváz, inak, belek, erek, hus stb. keletkeznek. A további fejtegetésekben még az organismus- mint mikrokosmosról, a tűz háromféle processusáról s a lélek életéről foglaltatnak egyes vázlatok. A tűz mint alappincipium az organismust a világegyetem mintájára construálja — háromféle alakító processussal. A legerősebb és legmelegebb testben, mely minden felett uralkodik, foglaltatik a lélek is, a szellem, gondolkodás, mozgás és minden változás. Minélfogva a lélek csak a test legfinomabb és legkiválóbb része, melytől úgy nagyobbodását, mint működését és energiáját illetőleg is függ. Ez az oka, hogy a lélek tevékenysége a gyermekkorban és öregségben nevezetesen csökken — az első esetben egész működését a testi élet tenyésztése veszi igénybe, az öregkorban pedig a testi erők hanyatlása akadályozza energiájának kifejtésében.

Érdekes fejtegetésre találunk végre az idézett értekezésben az álmodás mibenlétének és tüneteinek tárgyalásánál; habár e kérdést is inkább a test egészségi állapotának szempontjából veszi bonckés alá, mint tisztán psychologialag. Az álmodás a lélek concentrált működése és észlelete az alvó testben. Amíg a lélek ébren van, tevékenysége a különböző érzetek és mozgások által meg van osztva és a külvilágra irányozva. Osztatlan figyelmét és gondoskodását tehát saját magára csakis alvásakor irányozhatja, a midőn mindent amit ébren-

lét alkalmával testi functiók közvetítésével hoz létre, önmagától létesít: tehát közvetlenül lát, hall, mozog, érez stb., de testi állapotainak minősége befolyással van képzeteinek tartalmára, minek következtében a lélek álomban saját testi állapotait is megismeri, s az álomképek tulajdonképen nem egyebek, mint amaz állapotok *symbolicus* visszatükrözései: s ezáltal a test egészséges vagy beteges állapotának fokmérői. Azon álmok, melyek csak az elmúlt napok gondolatait és cselekvéseit ismétlik — az egészség jelei, mert normalis testi állapotra utalnak. Míg ha az ember messzefekvő dolgokról pl. csatákról, győzelemről álmodik — ez már a test állapotában beállott zavarokra mutat. Ha a napról, hold- és csillagokról — szabályszerű módon — álmodunk, ugy egészségesek vagyunk; míg ha ilyenmő álomképeink szokatlan tünetényeket állítanak elénk, ez az organismus azon részének kisebb-nagyobb *abnormitásain* alapul, melyeknek a nagy világ-egyetemben a nap, vagy hold vagy egyéb égi test köre felel meg. A földi dolgoknak is megvan a maguk jelentőségök. A források-, kutakról való álom az *uropoeticus* rendszer *abnormitását* jelenti; folyók a vérkeringés állapotaira utalnak, és pedig a szerint, amint sok vagy kevés víz van bennök, vérbőséget vagy vérhiányt jelentenek, — áradások pedig oly betegségeket, melyek a test túlságos nedvességétől származnak. Az az álom végre, melyben magunkat normalis állapotban, ruházatban látjuk az egészség jele — míg ellenkezőleg ha azt álmodjuk, hogy valamelyik testrésznünk szerfelett nagy vagy kicsiny, vagy hasonló *abnormis* változást — mindez beteges állapotot jelent stb.

A tárgyalt tételekkel körülbelül ki van merítve az idézett értekezés tartalma. Az irat minden hiányai s csekély tudományos becse mellett is kiváló érdekekkel bír e kor *psychol.* eszméinek kutatásánál. Tanulságos kísérlet gyanánt szolgál a kérdés megoldásánál: hogy mi módon és eredménnyel használták fel a *physiologok* és orvosok az egyes *phil.* elméleteket saját *physiol.* és orvostani problémáik fejtegetésénél. Az eredmény természetesen nem felelt meg a *biologia* és *physiologia* mai tantételének, s a minden kritika nélkül keresztülvitt *eclecticismus* nem vezethetett *exact igazságokra*: de nem is az eredmény, hanem inkább a törekvés, hogy — bármily kezdetleges, — de tudományos módon oldja meg az egyes *anthropol* és orvostani tételeket — teszi ez iratot nevezetessé.

Dr. Pauer Imre.